

**ЛАНДШАФТНО-ТИПОЛОГІЧНА СТРУКТУРА БАСЕЙНУ р. ІВОТКИ
(ВОДОЗБІР ДНІПРА)**

Територія дослідження – басейн р. Івотки за схемою районування [4] відноситься до Шосткинско-Ямпільського підвищеного слаборозчленованого ландшафтного району високого Полісся у складі Кролевецько-Шосткинського хвильисто-рівнинного моренно-зандрового округу. За іншим районуванням [7] зазначений регіон відноситься до Шосткинського (Придеснянського) і Ямпільського фізико-географічних районів області Новгород-Сіверського Полісся мішано-лісової зони України. За районуванням В.Л. Віленкіна [2] більша частина басейну р. Івотки відноситься до провінції Сеймсько-Деснянського Полісся у складі Поліської моренно-флювіогляціальної рівнини. Крайня південно-східна частина (басейн р. Свеси й Свесько-Івотське межиріччя) віднесені до окремого Клевенсько-Івотського округу в межах названої Сеймсько-Деснянської провінції. Площа басейну р. Івотки 1376 км² [1], у т.ч. близько 0,26 тис.км² знаходиться в межах Шосткинського і близько 1,05 тис.км² – Ямпільського адміністративних районів Сумської області.

Четвертинний покрив характеризується загалом невеликою потужністю (в середньому 8-12 м, в долинах річок більше). Територія басейну р. Івотки знаходиться в області, яка покривалась зледенінням, тому помітну роль серед четвертинних відкладів тут відіграють флювіо- і озерно-гляціальні, зандрові відклади та розмиті моренні нагромадженнями дніпровського гляціалу. Нижнім членом четвертинної товщі є морена. Вона знаходиться на глибині 1-2 м, а в окремих місцях виходить на поверхню. В морені і водно-льодовикових відкладах спостерігається значний вміст продуктів денудації палеогенових пісковиків і крейди, інколи вона має лесовидний вигляд [6].

У цілому рельєф території басейну р. Івотки рівнинний, акумулятивно-ерозійний, типовий для Полісся. Варто погодитися з думкою В.Н.Нікітіна [5, 6] про приналежність західної частини району досліджень до Придеснянської те-

расової рівнини, а східної частини – до відрогів Середньоросійської височини (це геоморфологічні і ландшафтні підрайони). Межею між ними служить висока древньоатропогенова тераса р. Десни.

Придеснянська рівнина характеризується розвитком терас, пісків алювіального і флювіогляціального генезису і відсутністю ярово-балочної мережі. Головною геоморфологічною одиницею району є долина р. Десни. Правий берег її стрімкий, урвистий з численними виходами крейди, а лівий має заплаву до 5-6 км у ширину і серію акумулятивно-ерозійних терас, на яких закладена долина р. Івотки. Поверхня терасової рівнини має улоговини стоку на більш древніх терасах, якими здійснюється стік атмосферних вод з більшої частини басейну. Починаються вони від більш підвищених ділянок і на значному своєму протязі мають слабо виражений рельєф, а з наближенням до річкових долин поглиблюються, переходячи в пологосхилів неглибокі балки.

Середньоросійська височина в межах району має досить значну висоту. У річкових долинах відслонюються корінні породи крейди і палеоген-неогену, що з поверхні перекриті льодовиковими і водно-льодовиковими відкладами, нижче них залягає дніпровська морена. Зандри – характерна риса рельєфу даного підрайону. Типові зандри добре виражені на півночі (можливо це флювіогляціальні відкладення московського заледеніння) і на півдні на Сеймсько-Деснянському межиріччі (відкладення дніпровського гляціалу).

Оскільки потужність морени невелика, то нерівну, розчленовану дольодовикову поверхню моренний покрив не зміг перетворити в ідеальну рівнину, але суттєво знівелював ерозійні форми дольодовикового рельєфу і значно вирівняв поверхню. Схили виположених невисоких моренних горбів прикриті воднольодовиковими і піщано-глинистими відкладами. Окремі піщані горби являються дюнами, перевіяними у післяльодовиковий (післявюрмський) час. Крім ділянок плакорів із слабогорбистою поверхнею, в районі досліджень переважають ділянки слабохвилястих плакорів, розташованих на широких плато. Балки і яри відсутні, а неглибокі улоговини стоку виділяються дуже слабо і мають надзвичайно пологі (2-5, рідко 10°) схили. Різких височин тут немає, зрідка зустрі-

чаються невисокі, різної величини горби з дуже пологими схилами. На плакорах зустрічаються мокрі й сухі просадочні блюдця карстового генезису від 5 до 10 і більше метрів у діаметрі і 1-2 м глибиною, які навесні заповнюються водою.

Сума активних температур (понад 10°C) становить 2400-2450°C, кількість днів з температурами вищими за +10°C – близько 160. Безморозний період триває близько 157 днів, теплий – 232 дні, а кількість днів із стійкими морозами досягає 90-100. Оподи теплогo періоду становлять 70% річної кількості (576 мм), значна частина з них має зливовий характер (max – 92 мм/добу, 214 мм/місяць). Кількість опадів за вегетаційний період складає 290 мм, а сума вологи, що випаровується за цей же період досягає 460 мм, перевищуючи кількість опадів у середньому на 170 мм. Повторюваність засушливих погод становить 20-30%.

Територія досліджень дренується р. Івоткою (басейн Десни) та її найбільшою лівою притокою р. Свесою. Івотка починається в межах Середньоросійської височини, на висоті близько 220 м, біля с. Подлесние Новосьолкі на південному сході Брянської обл., впадає в р. Десну між селами Коротченково і Ображіївка. Загальна довжина річки 93 км.

Ландшафтно-типологічна структура басейну р. Івотка досить різноманітна і характеризується такими співвідношеннями (табл., за [3] зі змінами). Основним ландшафтом району є поліський долинно-терасовий ландшафт. "Осьову" частину басейну займають лучно-болотні і лісові заплавні ландшафти, що сформувались в заплавах Івотки та Свеси. По їх периферії, особливо, у пригирловій частині басейну сформувались терасові піщані і зандрові рівнини з дерново-слабопідзолистими ґрунтами, з борами і суборами. По правобережжю р. Івотки і на Шосткинсько-Івотському вододілі переважають ландшафти алювіально-зандрових рівнин з дерново-слабо- і середньопідзолистими ґрунтами, з суборами і суборами. Основну частину території дослідження займають моренно-зандрові горбисті рівнини з дерново-середньопідзолистими ґрунтами, з липовими суборами і судібровами, з денудаційними крейдяними і пісковиковими

останцями. Лише на крайньому південному сході (Свесько-Шосткинський вододіл) і північному сході (Івотсько-Знобівський вододіл) на територію басейну вклинюються ландшафти сильнорозчленованих лесових рівнин з сірими опідзоленими ґрунтами, з дібровами, ярами і балками, врізаними до крейджаних порід.

№ п/п	Типи і підтипи місцевості	% від загальної площі
	<i>Типи і підтипи місцевості поліського ландшафту</i>	84,4
1.	Вододільний хвилястий моренно-зандровий тип місцевості на крейджаній основі:	
	а) збезлісений із супіщаними та глинисто-піщаними дерново-середньопідзолистими ґрунтами	19,6
	б) збезлісений з супіщаними та глинисто-піщаними дерново-середньопідзолистими ґрунтами в комплексі з оглеєними і болотними, з поширенням денудаційних пісковиково-крейджаних горбів	6,8
2.	Долинно-зандровий тип місцевості:	
	а) на зандрово-моренній основі з піщаними дерново-слабопідзолистими ґрунтами під суборовими лісами	17,8
	б) на крейджаній основі з піщаними дерново-слабопідзолистими ґрунтами під суборовими та сугрудковими лісами	18,1
	в) на зандрово-моренній основі збезлісений із супіщаними дерново-середньопідзолистими ґрунтами	12,2
3.	Піщано-боровий тип місцевості прохідних долин	0,1
4.	Надзаплавно-терасовий тип місцевості:	
	а) з піщаними дерново-слабопідзолистими ґрунтами під боровими і суборовими лісами	9,1
	б) з піщаними дерново-слабопідзолистими ґрунтами під боровими і суборовими лісами, з розвитком карстових явищ	1,5
	в) збезлісений з глинисто-піщаними та супіщаними дерново-середньопідзолистими ґрунтами	2,0
5.	Надзаплавно-терасовий низинно-болотний	0,2
	<i>Типи і підтипи місцевості лісостепового ландшафту</i>	5,2
6.	Вододільний слабохвилястий збезлісений тип місцевості на крейджаній основі із сірими лісовими ґрунтами на лесовидних суглинках	5,2
	<i>Типи і підтипи місцевості заплавної ландшафту</i>	7,2
7.	Заплавний тип місцевості:	
	а) лучно-болотний	4,0
	б) болотно-лісистий	3,2

Для заплавного типу місцевості характерна велика кількість урочищ, що пояснюється різною висотою окремих частин заплави, у зв'язку з чим змінюється рівень ґрунтових вод, а, відповідно, виникають незначні відмінності ґрунтово-рослинних варіантів (урочища сухих і мокрих луків, боліт, озер, лісових масивів і т.д. Прируслова частина заплави поросла шелюгою, трав'яниста рослинність на пісках досить убога. Притерасна частина заплави – найнижча, тут багато заболочених ділянок і старичних озер, що витягнуті ланцюжками; рослинність болотного типу. В окремих районах є лісові урочища. Заплава в районі досліджень є головним угіддям сінокосів, пасовищ і городів.

Високі тераси, на відміну від борової, мало залісені, майже повністю зайняті сільськогосподарськими угіддями. Ліси відзначаються відносним багатством видового складу за рахунок розвитку широколистяних порід.

Робота над створенням кадастру видів ландшафтів і типів місцевості басейну р. Івотки ще далеко не завершена, необхідна подальша робота над уточненням і узгодженням різних схем районування і ландшафтних характеристик. Одним із завдань ландшафтного картографування є дослідження діяльності людини у перетворенні ландшафтів і вивчення особливостей вторинних антропогенних типів місцевостей. Маючи на увазі подальшу роботу по уточненню меж фізико-географічних районів, виділенню нових видів ландшафтів Сумського Поівоття важливо встановити найбільш розповсюджені просторові поєднання місцевостей в межах основних видів ландшафтів та приступити до розширення кадастру їхніх урочищ.

Список літератури: 1. *Атлас Сумської області.* – К.: Укргеодезкартографія, 1995. – 41 с. 2. *Виленкин В.Л.* Физико-географическое районирование и кадастр ландшафтов Левобережной Украины // *Природные и трудовые ресурсы Левобережной Украины и их использование.* – 1971. – Т.Х. – С. 143-161. 3. *Ланько А.І.* Особливості природних умов Новгород-Сіверського Полісся // *Вісн. Київ. ун-ту. Серія геол. та геогр.* – 1962. – №5. – Вип. 1. – С. 75-83. 4. *Нешатаев Б.Н.* Физико-географическое районирование Сумской области. – Сумы: СГПИ, 1987. – Деп. в УкрНИИТИ 17.02.87. – №777-Ук87. – 54 с. 5. *Никитин В.Н.* Некоторые физико-географические особенности районов полесского ландшафта на примере Придеснянского (Шосткинского) террасового района Сумской области // *Вестн. Харьк. ун-та. Серия геогр.,* 1964. – №2. – Вип. 1. – С. 51-55. 6. *Никитин В.Н.* Особенности рельефа физико-географических районов западных склонов Средне-Русской возвышенности в пределах северной части Сумской области // *Матер. Харьк. отдела Геогр. общ-ва Союза ССР.* – 1964. – С.82-85. 7. *Физико-географическое районирование Украинской ССР /* Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.И. Ланько. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1968. – 684 с.